

ภาคผนวก 2ก

ประมวลผลงานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
เพื่อนำไปสู่รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

1. งานวิจัยเพื่อกำหนดแนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

• รายงานการศึกษาวิจัยของ สุวัฒนา (2525) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ พบว่าทะเลสาบสงขลาเป็นทะเลสาบที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ในอดีตเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของพื้นที่ลุ่มน้ำ บริเวณที่ราบรอบๆ ทะเลสาบเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของภาคใต้ จากความสมบูรณ์ของบริเวณนี้จึงทำให้เป็นแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมของภาคใต้ สภาพปัจจุบันเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ยากจน เพราะอาชีพทำนาเพียงครั้งเดียว สวนยางพาราเก่าขนาดเล็ก และการประมงพื้นบ้าน ประกอบกับสัตว์น้ำที่เคยหาได้เองตามแหล่งน้ำทั่วไปขาดแคลนอย่างมาก การจับสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาจึงเกินดุลธรรมชาติ และอยู่ในลักษณะเสื่อมโทรม ทางตอนใต้เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำบริเวณเมืองสงขลาและหาดใหญ่ มีศักยภาพในการพัฒนาสูงมาก เนื่องจากเป็นศูนย์กลางหลายๆ ด้านของภาคใต้ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบท ผลที่เกิดตามมาคือการเคลื่อนย้ายของประชากรเข้าสู่เมือง แนวคิดในการแก้ปัญหา คือ การให้อุตสาหกรรมในเมืองหลักเกิดการเชื่อมโยงถดถอย เป็นการสร้างงานในพื้นที่ชนบทประเภทอุตสาหกรรมที่มีลักษณะดังกล่าวมากที่สุด คือ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทะเลสาบสงขลาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญในบริเวณพื้นที่ชนบทยากจน และยังสามารถใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ ได้แก่ อุทยานนกน้ำทะเลน้อย อุทยานนกน้ำคูขุด หาดแสนสุขลำปำ เกาะสี่เกาะห้า เกาะยอ และเกาะอื่นๆ ในทะเลสาบ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรหน่วยสุดท้าย การใช้ประโยชน์จะต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยเฉพาะบางบริเวณที่มีความเปราะบาง ในการพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ลดปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน และนำรายได้นั้นกลับไปบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีอยู่ตลอดไป โดยนำกลยุทธ์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังนี้

- การกำหนดเขตการใช้ที่ดินในแหล่งท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นเขตสงวน เขตอนุรักษ์ และเขตพัฒนา เพื่อป้องกันผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ
- การสร้างระบบชุมชนศูนย์กลางการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการกระจายตัวของการท่องเที่ยว บริการข่าวสาร เทคโนโลยี และเงินทุนสู่พื้นที่ยากจน
- การกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวให้กระจายมากที่สุด
- การพัฒนาเฉพาะบริเวณ เนื่องจากทะเลสาบสงขลา มีอาณาเขตกว้างขวาง จึงเลือกพัฒนาเฉพาะบริเวณที่มีศักยภาพสูงเท่านั้น โดยการกำหนดแนวทางการพัฒนาเป็น 3 แนวทาง คือ แนวทางพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แนวทางการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศ และแนวทางการพัฒนาอาชีพชุมชน

2. งานวิจัยด้านการสำรวจและการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

• การประเมินศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาของสุนัยชัยป้าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2538) โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ: กรณีภาคใต้ ได้มีการศึกษาถึงตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้พิจารณาเกณฑ์ในการประเมินศักยภาพ ดังนี้

- เกณฑ์ในการบ่งชี้ศักยภาพของพื้นที่ธรรมชาติสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีเกณฑ์ต่างๆ คือ โอกาสที่จะได้พบเห็นสัตว์ป่า ความเป็นแหล่งรวมสัตว์หายาก ความหลากหลายของสังคมพืช ความอุดมสมบูรณ์

ของสังคมพืช ความโดดเด่นเฉพาะตัวของระบบนิเวศ ความเป็นแหล่งรวมพืชหายาก พืชใกล้สูญพันธุ์ หรือพืชชนิดใหม่ของโลก ความโดดเด่นเฉพาะตัวทางกายภาพของพื้นที่ ลักษณะโดดเด่นทางวัฒนธรรมหรือความเป็นอยู่ของชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ สภาพภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่ง ลักษณะโดดเด่นทางโบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปกรรมในพื้นที่ธรรมชาติ โอกาสในการสร้างจิตสำนึกและให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ ความยากง่ายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวความปลอดภัย ความสอดคล้องระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในปัจจุบัน และ/หรือที่จะพัฒนาในอนาคตกับกิจกรรมท่องเที่ยวในปัจจุบัน

- เกณฑ์ในการประเมินผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสัตว์ป่า ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อพืช ผลกระทบต่อวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ ผลกระทบต่อศิลปวัตถุ โบราณสถาน โบราณวัตถุในพื้นที่ธรรมชาติ

• สมชาย (2543) ศึกษาแหล่งทรัพยากรเพื่อการนันทนาการและเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริเวณทะเลน้อย ทะเลสาบตอนบน และทะเลสาบตอนล่าง รวมทั้งพื้นที่โดยรอบที่อยู่ห่างจากชายฝั่งประมาณ 1 กิโลเมตร ได้สำรวจพบ และทำแผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรนันทนาการ ได้ 70 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการนันทนาการ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางธรรมชาติ 18 แห่ง และทางวัฒนธรรม 52 แห่ง โดยพบกระจายอยู่ในแต่ละบริเวณ ดังนี้ บริเวณทะเลน้อย จำนวน 3 แห่ง คือชุมชนทะเลน้อย วัดทะเลน้อย และเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย บริเวณทะเลสาบตอนบน 26 แห่ง คือ สวนพฤกษศาสตร์พืชมงคล วัดป่าลิไลยก์ หาดแสนสุขลำปำ วัดวัง วัดวิหารเบิก วัดเจ้าเมืองพัทลุง วัดยางงาม วัดป่าขอม วัดโพเค็ด อ่าวสะทัง วัดสะทังน้อย วัดเขียนบางแก้ว อ่าวจงเก แหลมจองถนน ปากคลองปากพล หาดไข่เต่า เกาะสี่เกาะห้า เกาะหมาก เกาะบรรทม วัดแหลมจาก วัดบางเขียด เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบ วัดท่าคุระ วัดสูงเกาะใหญ่ แหลมควายราบ และอ่าวทุ่งบัว บริเวณทะเลสาบตอนล่าง 41 แห่ง คือ วัดโลกราม แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาสังขละบุรี ที่ฝังศพระยาแขก (มรหุ่ม) ที่ฝังศพลินดา เมืองสงขลาเก่า เขิงเขาแดง เจดีย์บนยอดเขาแดง วัดเขาน้อย ศาลาแก้ว ศาลาหลบเสือ สุสานตระกูล ณ สงขลา วัดภูผาเบิก วัดศิริวรรณवास วัดบ่อทรัพย์ วัดสุวรรณคีรี เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน พระนอน ที่ฝังศพ เจ.วี.ลาร์เซน และศาลา บ่อเก้ง ศาลเจ้าปู่ทวดหัวเขาแดง เจดีย์บนยอดเขาแดง สถาบันทักษิณคดีศึกษา เจดีย์บนเขาภู วัดแหลมพ้อ วัดท้ายขอ สะพานติณสูลานนท์ สวนป่าเปรม พิพิธภัณฑ์ชุมชนแหลมโพธิ์ วัดศาลาหัวยาง วัดโพธิ์ปฐมवास วัดมัญฉิมวาสารวิหาร วัดดอนไผ่ ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา อาคารเก่าบริเวณถนนนครนอก - นครใน กำแพงเมืองสงขลา พิพิธภัณฑ์พธำมรงค์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา วัดแจ้ง ป้อมปากน้ำแหลมทราย พระเจดีย์หลวงและพลับพลา ร.4 บนเขาดังกวน ด่านกวนน้อย เขาน้อย หาดสมิหลา และแหลมสนอ่อน โดยแหล่งทรัพยากรทางนันทนาการทางวัฒนธรรมจะปรากฏมากใน ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง ต.หัวเขา อ.สิงหนคร และ ต.บ่อทอง อ.เมือง จ.สงขลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวเมืองมาแต่อดีต สามารถเข้าถึงง่าย และมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางนันทนาการ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ดี ส่วนแหล่งทรัพยากรนันทนาการฯ ทางธรรมชาติจะปรากฏมากในบริเวณตั้งแต่ตอนกลางจนถึงตอนใต้ของทะเลสาบตอนบน สามารถเข้าถึงและมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งทรัพยากรนันทนาการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ในระดับปานกลาง

• จากรายงานผลการศึกษาศักยภาพของแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริเวณทะเลสาบสงขลาโดย สมชาย (2544) ได้ทำการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 49 แห่ง พบว่าอยู่ใน จ. สงขลา มากที่สุด 35 แห่ง กระจายอยู่ใน 5 อำเภอ 10 ตำบล โดยพบมากที่สุด ใน ต.หัวเขา อ.สิงหนคร 12 แห่ง และ ต.บ่อทอง

อ.เมือง 11 แห่ง ส่วนใน จ.พัทลุง มีทั้งหมด 14 แห่ง กระจายอยู่ใน 5 อำเภอ 5 ตำบล โดยพบมากที่สุดที่ ต.ลำปำ อ.เมือง 7 แห่ง

- ในการศึกษาเกณฑ์ในการวิเคราะห์ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ต.เกาะขอม อ.เมือง จ.สงขลา ของ ณรงค์ศักดิ์ (2546) พบว่าเกาะขอมมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สูงในด้านพื้นที่ ด้านการมีส่วนร่วม ศักยภาพปานกลาง ได้แก่ ด้านการจัดการ กิจกรรม และกระบวนการ โดยการวิเคราะห์ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจุดท่องเที่ยวแต่ละจุด โดยพิจารณาตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่าจุดท่องเที่ยวสถาบันทักษิณคดีศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบที่มีศักยภาพสูงได้แก่ ด้านพื้นที่และการมีส่วนร่วม องค์ประกอบที่มีศักยภาพปานกลางได้แก่ ด้านการจัดการ การจัดกิจกรรม และกระบวนการ ส่วนจุดท่องเที่ยวกลุ่มทอผ้าราชวดี แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางเกษตร และแหล่งท่องเที่ยววัด คะแนนศักยภาพเท่ากันในแต่ละองค์ประกอบ คือ โดยองค์ประกอบที่มีศักยภาพสูง ได้แก่ ด้านพื้นที่ และการมีส่วนร่วม องค์ประกอบที่มีศักยภาพปานกลางได้แก่ ด้านกิจกรรมและกระบวนการ ส่วนองค์ประกอบที่มีศักยภาพต่ำ ได้แก่ ด้านการจัดการ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

- ธฤชวรรณ (2546) ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ต.ตะโหมด จ.พัทลุง พบว่า การเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ ตามลำดับดังนี้

- ทุนของชุมชน ได้แก่ ทุนระบบนิเวศ ทุนคน ทุนระบบสังคมและวัฒนธรรม ทุนสติปัญญา และทุนเงินตรา
- พลวัตของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทุนของชุมชน และการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน
- การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่สมาชิกในชุมชน สามารถแบ่งการเรียนรู้ได้เป็น 2 ประเภท คือ การเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนที่พัฒนาจากทุนเดิม และการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนตะโหมดเกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม คือ คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง และสมาชิกในชุมชน ตามลำดับ